

סקירות

היישוב נוכח שואת יהודי אירופה

דינה פורת, הנהגה במילכוד; היישוב והשואה 1942-1945, תל אביב 1986.

Shabtai Teveth, Ben Gurion: The Burning Ground 1886-1948, Boston 1987.

דבר אינו הרה גורל יותר
מאשר האמונה בגורל.
היא בולמת את התנועה חזרה.

מרטין בובר

אין כמעט בעיה היסטורית או שאלת היסטוריוגרפית, המעוררת תגובות כה חריפות בציבור היהודי כמו טיעון זה או אחר או אפילו תיאור פשוט של סדרי העדיפויות שעיצבו את יחסו של היישוב כלפי השואה. סערת רוחות זו מובנת מאליה לאור העובדה שמדינת ישראל והיישוב של טרם קום המדינה, כמו גם יהודי העולם, רואים את עצמם אחראים במידה זו או אחרת לתגובת הנגד לשואה. יתרה מכך, ישראל והשואה נתפסים בתודעה היהודית החל מ-1945 ואילך, כקטבים מנוגדים,¹ ולמרות קיומה של פרה-היסטוריה ציונית, מהווה הקשר זה את מיתוס ההקמה האמיתי של המדינה היהודית. וככל מיתוס הקמה, גם מיתוס זה מערים מכשולים בפני בחינה היסטוריוגרפית ביקורתית.

הטיפול בפרובלמטיקה של יחס היישוב, לרבות הנהגתו, אל השואה מחייב מידה רבה של קפדנות היסטוריוגרפית, של יושר אינטלקטואלי ולא פחות מכך של אמפטיה אמיתית לקרבנות השואה. רק באמצעות האמפטיה אפשר לטפל ביעילות בנושא רווי מתחים פנימיים כמו זה. לצורך מחקר בנושא יש להכיר גם בהבדלים, ולעתים גם בניגודי האינטרסים, שהיו בין הגולה הנרצחת לבין היישוב. כמו כן, יש לתת את הדעת לעובדה, שלא להשדרו לא נותר אלא מושא הזדהות אחד – והוא היישוב בארץ ישראל. עובדה זו היא המסבירה את ההתייחסות הפרוגרמטית, ההיסטורית והקונקרטית אל מה שהתרחש במהלך

1. Saul Friedlander, "Die Shoah als Element in der Konstruktion israelischer Erinnerung", *Babylon, Beitrage zur juedischen Gegenwart*, Heft 2 (1987), pp. 10-22

השוואה. הזדהות זו הולידה את ההנחה ההיסטורית, הלא-מעוררת, שבאותן שנים נוראות הקדישה ההנהגה הציונית את כל מרצה ותושייתה לניסיון חסר-מעצורים למנוע את השמדת היהודים בידי הנאצים. רק על רקע עמדה זו, מובנת ההתרגשות שבה מתקבל הדיון ההיסטוריוגרפי על השנים הללו, דיון שמובילים בשנים האחרונות היסטוריונים ישראלים צעירים.²

ספרה של דינה פורת הוא, ללא ספק, העבודה המקיפה והיסודית ביותר שנכתבה עד כה בנושא עמדתו של היישוב להשמדה ההמונית של יהדות אירופה. במודע או שלא במודע ניצב במרכז מחקרה עניין הסרת הטאבו מעל נושא כאוב זה. חשיבות רבה נודעת לספר גם בשל טיפולו המחקרי בכמות עצומה של חומר, טיפול המעניק לו לגיטימיות אקדמית ומברא חלקת יער בלב לבה של דילמה היסטורית כאובה. הערכה זו תקפה ללא סייג, חרף השגות מסוימות שאפרט בהמשך.

במקביל, אך באופן מצומצם יותר, תקפים הדברים גם לגבי פרסום חדש אחר המטפל בנושא השואה והיישוב. מקום ניכר, אם כי לא מרכזי, מקדיש שבתי טבת, הביוגרף של בן גוריון, בפרסום חדש בשפה האנגלית, לתפיסתו של בן גוריון את השואה. בנוסף לכך, נדרש המחבר לנושא זה כדיונים פומביים ובמאמרים בעיתונות, בהציגו אפולוגטיקה נלהבת, החוזרת ומאפיינת את המשמעות הפוליטית והרגשית של הנושא.³ בסקירה שלהלן אעסוק בטבת, אך ורק כמה שנוגע לדיון המרכזי בספרה של דינה פורת.

ספרה של דינה פורת מורכב משלושה חלקים: בחלק הראשון מטפלת המחברת בבעיית קליטת הידיעות על ההשמדה ההמונית בקרב הגופים המובילים של היישוב, או ליתר דיוק, של הציונות. בחלק זה נדונות בהרחבה שאלות של התארגנות בכלל והתארגנות פיננסית בפרט לנוכח הידיעות על האירועים באירופה, כמו גם המשמעות והפעולות של "ועד הצלה" ושל מי שניצב בראשו, יצחק גרינבוים. משלימה את התיאור תפיסת היישוב את תגובתם של הארגונים והקהילות הלא-ציוניים, דוגמת הג'וינט, בעיקר בכל הנוגע לגיוס משאבים פיננסיים. החלק השני עוסק בפעולות ובאמצעים להצלה שנקטו הנציגים והשליחים הציוניים במדינות הנייטרליות. בין השאר מתוארים הניסיונות לקנות את חירותם של יהודים, או ליצור קשר עם הקרבנות בכוח, באמצעות ניהול משא ומתן עם הנאצים או עם המשטרים האירופיים הכפופים להם. בחלק השלישי והאחרון מתרכזת המחברת בשאלות יסוד כגון: היחס שבין פעולות הצלה והמדיניות הציונית, והבעייתיות שבמשולש, שבצלעו האחת – הצלה לשמה, בצלעו השנייה – מדיניות היישוב המכוונת להקמת המדינה,

2. Yoav Gelber, "Zionist Policy and the Fate of European Jewry", *Zionism*, 17 (1983), pp. 153–162

3. לדוגמה, הארץ, אפריל 1987.

ובצלעו השלישית – עמדתן של בעלות הברית. בסיכומו של דבר, נעשה כאן ניסיון למקד את כל הרב־צדדיות והמורכבות של שנים כאובות אלה בנושא יחס היישוב לשואה, או נכון יותר, יחסו לגולה. האם הצליחה בכך דינה פורת, או בניסוח אחר והוגן יותר, האם אפשר בכלל להצליח בכך?

לצד הערכתי היסודית למחקר, רואה אני חובה לעצמי להעלות כמה השגות הנובעות מפרספקטיבה של אמפטיה מחייבת כלפי הקרבנות. ההשגות הן, בראש וראשונה, בעלות אופי סיסטמטי ולאן דווקא אמפירי. עוד בכותרת הספר מבהירה דינה פורת את נקודת המוצא שלה. "המילכוד", שבו נתונה הייתה, לפי תפיסתה, ההנהגה, מוסבר על ידה בשתי זוויות ראייה סותרות. מצד אחד, כפי שמצביעים מקורות מסוימים, הגיבה ההנהגה הצינינית, וליתר דיוק, בן גוריון, באדישות לנוכח גורל יהודי אירופה. מאידך, מקורות אחרים משרטטים תמונה שונה לחלוטין: בן גוריון מביע באופן אישי את רגשי הזוועה שלו לנוכח המתרחש באירופה (עמ' 11). סתירה? לפי פורת, כלל וכלל לא. שתי המגמות כאחת היו אפשריות. אולם סתירה לכאורה זו מצריכה פתרון יותר מקיף. יתר על כן, המטפורה "מילפוד" מונעת מן ההיסטוריון את היתרון שבמבט לאחור, את הניתוק מן הפרספקטיבה של הנפשות הפועלות דאז. האם היה זה אפשרי להביין את ההשמדה ההמונית מחד גיסא, ומאידך גיסא לא להקדיש לאירוע את אמצעי הטיפול "הנאותים"? שבתי טבת מציג את התיוה, שכן גוריון, כפרגמטיקן מובהק, עסק מעשית רק באותן בעיות שפתרוןן היה אפשרי, ובשל ממדיה לא יכלה השואה להשתייך לקטגוריה זו. האם היה "המילכוד" האמור ממשי ולפיכך גם ברת־פיסה או שמא היה זה "מילכוד" שבדיעבד? ובקיצור: באיזו מידה פעילות ממשית, גם ובראש וראשונה במצב קיצוני כגון זה, שאינו נתפס כמעט, כפופה לפרימט אידיאולוגי או מושפעת ממנו?

דומה שפורת ניגשת לנושא, כשהיא מצוידת בשאלות מקדימות אלה. היא מבחינה היטב בין קיומו של מידע המתאר את הזוועה לבין היקלטותו בתודעת בני התקופה. היא מכירה בקיומן של עכבות מנטליות אנושיות, שאינן מניחות לו להיקלט בתודעה, ולפיכך מצביעה על הקושי שבתרגום המידע לפעילות פוליטית (עמ' 70–71). היא גם מספיק מעורבת ורגישה כדי להביין, שאת משמעות הביטוי "שואה" בפי הדמויות הפוליטיות דאז יש לחפש בהקשר של זמנן (עמ' 72). אולם דווקא אמפטיה שופעת רגישות זו מחייבת שתהיה לצדה ביקורת נטולת סלחנות, כאשר המחברת מארגנת את החומר שלה בפרספקטיבה היסטורית.

תיחום הנושא לשנים 1942–1945 כשלעצמו מצביע על משוא פנים הנובע מן הפרספקטיבה שנבחרה. ללא ספק, לא חסרות נקודות אחיזה מבוססות לבחירתה של פורת בשנת 1942 כנקודת המוצא. ראשית, רק משנה זו ואילך החל להתקבל מידע מהימן על ההשמדה השיטתית, שהבהיר שלא מדובר עוד, כפי שהאמינו עד אז, רק במעשים ספורדיים של רצח המוני, תוצאת הפעילות המלחמתית. שנית, בחירתה של פורת בסתיו־חורף 1942 כנקודת מוצא מוצדקת בעיקר מן הבחינה

האמפירית-הכרונולוגית כיוון שעד אז היה היישוב עצמו נתון בסכנת קיום לנוכח התקדמות הצבא הנאצי בצפון אפריקה לעבר ארץ ישראל (עמ' 57). פורת אימצה לעצמה אפוא את פרספקטיבת הפעולה של היישוב.

עד כאן הכל טוב ויפה. אולם גבולות הפעילות, או גבולות אפשרויות הפעולה, אינם נקבעים רק על ידי מחסומים חיצוניים – אובייקטיביים – אלא גם על ידי נטיות פנימיות, שאפשר לתארן כאידיאולוגיות. העמדת הגורם האידיאולוגי במקום משני מאפשרת למחברת להתייחס בסלחנות להתבטאויות, הנשמעות היום מפלצתיות, של יצחק גרינבוים, יושב ראש "ועד ההצלה", אך לא רק שלו, ביחס לקדימות ארץ ישראל בהשוואה למצוקות הגולה. נטרול אחת מהתבטאויותיו של גרינבוים באמצעות ההתבטאות המנוגדת לה מסכלת את האפשרות לראות את השניות, אשר תרמה את חלקה לעיכוב הפעילות. דומה שלשניות זו מקור אידיאולוגי ופרוגרמטי. כדי לפענח את הבסיס האידיאולוגי של המנהיגים הציוניים הפעילים, שהיווה מרכיב חשוב בתודעתם וביכולת הפעולה שלהם בשנות האימה, וכדי למקם בהקשרו את הרטוריקה שלהם, המסמרת שיער לעתים קרובות, יש ללכת אחורה בזמן, כלומר, לפתוח בנקודת מוצא מוקדמת יותר.

למחקרו של טבת סממנים אפולוגטיים חזקים. בהסבירו את עמדתו של בן גוריון לשואה, הוא אמנם הולך מרחק רב יותר לאחור ובכך פורש פרספקטיבה רחבה בהרבה; עם זאת, הוא מתעלם מן האימה ההיסטורית ומוציא מהקשרן התבטאויות רבות של בן גוריון, כדי להעניק להן לגיטימיות. אולם למרות גישתו האידיאולוגית והאוהדת במובהק, הוא בכל זאת מגיע אל הבעייתיות. כך, למשל, הוא מצטט את בן גוריון בהתבטאותו משנות השלושים, שמן הראוי להפוך "אסון לכות מפרה" ו"מצוקה" שגם היא "כוח פוליטי למנוף". "החורבן" הוא גורם "להחשת מפעלנו" (עמ' 438). טבת יודע היטב והוא אף מרחיב את הדיבור על כך, שאיש לא יכול היה לחזות אז כי "האסון", שעליו דיבר בן גוריון באותה העת, ילבש ממדים של רצח עם המכוון כלפי כל היהודים. שאם לא כן, הדברים שהשמיע בן גוריון בסיפא היו דברי הבל מוחלטים. טבת מציין, בצדק, שבעת ההיא יכול היה בן גוריון לחשוב אך ורק בקטגוריות של האנטישמיות המסורתית (עמ' 851). גישתו של טבת, המתמקדת בבן גוריון, נעשית מופקפקת, כאשר הוא מנסה להצדיק את חוסר המעש של גיבורו, שגם בעיניו הוא בעייתית, לנוכח האצת ההשמדה ההמונית. לדעתו, בן גוריון לא יזם מאומה, או יזם מעט מאוד, שכן "from it he could expect no strength or reawakening". מכל מקום, בן גוריון הכיר בכך שהשמדת יהדות אירופה "היא כליון לציונות, כי לא יהיה עם מי לבנות את ארץ ישראל" (עמ' 441). כפי שמבहירה פורת (עמ' 484), נעשה ניסיון לפצות על הקזת דם זו באמצעות תפנית חזקה לעברם של יהודי ארצות האיסלם. אולם המפתח להבנת מה שהיה כלתי מובן באותן שנים מצוי בטקסט עצמו: האופי הלא פילנטרופי, או האנטי-פילנטרופי, של הציונים

הפרוגרמטים העמיד מחסום בפני המודעות שלהם. מה שהתרחש באירופה היה שונה איכותית מן האנטישמיות המסורתית, שהם הגיבו עליה לא רק פוליטית, אלא גם היסטורית.

התבטאות של בן גוריון משנת 1938 (טבת, עמ' 855) מבהירה טוב מכל את היסוד האנטי־פילנתרופי של הציונות הפוליטית, יסוד ששימש כפילטר אידיאולוגי ומילכוד פוליטי, ככל שהדברים אמורים בהשמדה ההמונית. לאחר "ליל הבדולח" הציעו הבריטים להעביר לאנגליה אלפי ילדים יהודים מגרמניה ומאוסטריה. הצעה זו לא הייתה כל כך אלטרואיסטית, כפי שהיא עשויה אולי להיראות, שכן היא יכלה להחליש את לחץ ההגירה היהודית לארץ ישראל, ויש לראותה כחלק מן המדיניות הערבית של בריטניה ערב מלחמת העולם השנייה. לנוכח תכנית זו הזהיר בן גוריון מפני פתיחתם של יעדי הגירה אלטרנטיביים לארץ ישראל: "אילו ידעתי שאפשר להציל את כל ילדי גרמניה על ידי יישובם באנגליה ורק את מחציתם על ידי העברתם לארץ ישראל, הייתי בוחר באפשרות השנייה. שכן עלינו לקחת בחשבון לא רק את חייהם של הילדים האלה, כי גם את ההיסטוריה של עם ישראל."⁴

התייחסות למובאה כלשוונה הופכת אותה למסמרת שיער, בעיר לאחר השואה. אולם בשנת 1938, בן גוריון כלל לא יכול היה לצפות את ההשמדה ההמונית, ולו רק משום שהמדיניות הנאצית טרם פנתה לכיוון זה וההחלטה ברוח זו טרם התקבלה. כיצד, אם כן, יש לפרש את ההתבטאויות הגורליות הללו של בן גוריון? בהקשרן הייתה משמעותן – רטוריקה פוליטית המונחית על ידי אידיאולוגיה.

נקודת המפגש של כמעט כל גוני החשיבה הציונית הייתה בשלילת הגולה, או בהמתנה דרוכה לאסון המצפה לגולה. אולם האסון האירופי הצפוי לא תמיד נגזר מניתוח קונקרטי, כלומר: אי אפשר היה לקשרו לאירועים פוליטיים מסוימים; משברים ממשיים רק יכלו לאשש את המוטיב האידיאולוגי היסודי. אותם ההיבטים באידיאולוגיה, ברוחם של הרצל ונורדאו, היו אונטולוגיים, על־זמניים ומשום כך חובקי כל. אין לתמוה על כך, שהרי הם ניזונו ברציפות ממגוון של צעדים אנטי יהודיים.

בעיקרו נשען אפוא דימוי האסון על ניסיון האנטישמיות הקלסית, כפי שהיא נחווה ברומניה, בפולין, כמו גם בצורתה החריפה יותר בגרמניה ובאוסטריה של שנות ה־30; מאפליה, דרך הפקעת רכוש, דיכוי, גירוש ועד אנטישמיות של פוגרום המובילה למוות. למרות המצב הנורא, לא מדובר היה בהשמדה פיזית טוטלית. יתרה מזאת, אי אפשר היה גם להעלותה על הדעת.

אם כן, השימוש בתיאורים ובמונחים דוגמת "שואה" ו"השמדה" בתקופה

4. ראה: Yoav Gelber, "Zionist Policy and European Jewry", *Yad Vashem Studies*, 13 (1971), pp. 169–210. המובאה בעמ' 199.

שקדמה להשמדה האמיתית אינו אלא על דרך ההגזמה הרטורית. ובצדק הצביעה פורת על מצב דברים זה (עמ' 23-24). כאשר התרחש האסון בפועל, הוסיפו עוד זמן רב לסנוור את העיניים הדגמים המוכרים והמקובלים של האנטישמיות. דומה היה שהאימה ההיסטורית, שמצאה לעצמה מפלט בפילוסופיה של ההיסטוריה, פשוט לא תעמוד בהסלמה נוספת. פשוט לא נותר עוד מקום בתודעה ובנפש למציאות החדשה שהחלה להיווצר ב־1941, מציאות של השמדה לשם השמדה. דגם התגובה היהודית, והציונית בפרט, לאנטישמיות המסורתית, שכשיאה נתפסו הגירוש או ההגירה הכפויים של היהודים, המשיך להתקיים בשנות ה־30 ואף בתחילת שנות ה־40. עובדה זו שיתקה את יכולת הקליטה ואת הנכונות לפעולה לנוכח האירועים של השמדה המונית מן הסוג שכמוהו טרם ידעה ההיסטוריה העולמית. בראש וראשונה עיכבה מדיניות ההגירה של הציונים, המכוונת בלעדית לארץ ישראל, את שינויה של תפיסה זו.

ספרו של שבתאי ב. בית צבי⁵ רצוף בעיות מתודיות ולוקה בחסר מבחינת הראיות שהוא מביא, אך למרות כל מגרעותיו, הוא פורץ דרך בתחום. מחברו הרביזיוניסטי-טריטוריאליסטי של הספר מתאר את עמדת הסוכנות היהודית, או ליתר דיוק, את עמדת הנהגתה בעניין ועידת הפליטים הבינלאומית שכינס נשיא ארצות הברית, רוזבלט, בקיץ 1938 באוויאן. כזכור, ועידה זו אמורה הייתה לדון בגורלם של יהודי גרמניה ואוסטריה ולאפשר את הגירתם למדינות העולם המערבי, למרות מדיניות הגבלת ההגירה שלהן. העובדה שהוועידה לא הניבה כל פרי היא עניין אחד, שבאחריות לו נושאות המדינות שהשתתפו בה; ברם, עניין אחר היה יחסה של הנהגת הסוכנות היהודית לוועידה זו, אשר לא תכננה להעמיד את ארץ ישראל במרכז דיוניה. כדי לתאר את מהלך הדיון בסוכנות היהודית, מצטט בית צבי בהרחבה מתוך הפרטיכל של ישיבת הנהלה מיום ה־26 ביוני 1938. לפי הפרטיכל, הציע ארתור רופין להפנות לארצות אחרות את כל אותם היהודים שחרגו מאפשרויות הקליטה המאוד מוגבלות אובייקטיבית של ארץ ישראל, וכללית לנקוט גישה אוהדת לוועידה ולמטרותיה. בן גוריון וחברי הנהלה אחרים דחו את ההצעה בטענה שאוויאן תסב נזק "קטסטרופלי" לציונות. נזק זה ייגרם ולו רק בשל העובדה שהיהודים נרדפי הנאצים עלולים להצטייר כפליטים סתם, כך שיש חשש שלא יקשרו אותם עם ארץ ישראל. בן גוריון והאחרים חששו כמו כן שהפליטים יופנו מראש לארצות אחרות, משום שארץ ישראל ממילא לא נחשבה כארץ המתאימה לקליטת פליטים, בשל אוכלוסייתה ההטרורגנית ומשום המצב ששרר בארץ; ואם אכן יתאמתו חששות אלה תפחת דחיפותו של העניין הציוני בעיני כל. את זאת ביקשו הוא ומצדדיו למנוע בכל מחיר. בפרטיכל הישיבה האמורה כלולה אפוא ההחלטה להשתתף באוויאן, אך באופן פעיל להפחית ממשמעות הוועידה ובכך לתרום להפחתת סיכויי הצלחתה,

5. שבתאי ב. בית צבי, הציונות הפוסט־אוגנדינית במשבר השואה, תל אביב 1977.

הקלושים בלאו הכי.

ועידת אויאן נכשלה, גם ללא "עזרתה" של המשלחת הציונית. אולם ניסיון נפסד זה להכשיל הגירה המונית של יהודים לארצות אחרות, זולת ארץ ישראל, הוא כה טעון, עד כי אי אפשר להימנע מלהסבירו.

הציונות ראתה עצמה כתנועה, אשר לא נועדה לשפר את גורלם של היהודים כפרטים, כי אם להושיע את העם היהודי. מבחינה זו, מדובר כאן בפרויקט היסטורי, שעמד בסתירה מוחלטת לפעילויות של ארגונים יהודיים אחרים שהתאפיינו בפילנטרופיות שלהם. פילנטרופיות זו יכולה להצטייר, בשונה מן הפרויקט הציוני העמוס אידיאולוגיה לעיפה ואפילו בסתירה לו, כפרגמטיות. אולם, בשנות ה-30 לערך, כאשר בלחץ ההולך וגובר של הפעולות האנטישמיות במרכז אירופה ובמרכז-מזרח דובר על התמסרות פרגמטית ולא-אמצעית להקלת סבלם של היהודים, נשמעו קולות של אלה שראו בכך סיכון למפעל הציוני. טבת מתאר ניגוד זה באמצעות התבטאויות של בן גוריון מן השנים הללו. כך לדוגמה, טען בן גוריון כי הוא שולל פעילויות פילנטרופיות, משום ש"כאן [בארץ ישראל] צריך לעשות כל דבר מתוך חשבון היסטורי, אם אנחנו מביאים על ידי כך לפתרון שאלת העם היהודי, להגשמת הציונות".

בדברים אלה ודומים להם מתגלה המפתח להבנת המילכוד, המחסום הנפשי-הפוליטי, שבו נתונה הייתה ההנהגה בשנות ההשמדה ההמונית. כאשר "ההיסטוריה" הועלתה לרמתה של הפעילות הפוליטית, נדמה היה שפועלים לאורך תהליך היסטורי קטסטרופלי, אך לא עד כדי כך קטסטרופלי. בכך נחסמה הדרך בפני אוריינטציה פרגמטית יותר, שהייתה מאפשרת תגובה לצרכיה הממשיים של התקופה. במטפוריקה הציונית ניצבה "העבודה למען העתיד" בניגוד ל"עבודה למען ההווה".

בכך גם נחשף רובד נוסף של ממד העומק, הנחוץ להבנת שנות ה-40 והתבטאויות מסוימות שהושמעו בהן: בן גוריון – אך לא רק הוא – פעל בהקשר של השקפת עולם בעלת סממנים טלאולוגיים מובהקים. הוא ראה את עצמו כנווט של תהליך היסטורי, אובייקטיבי אמנם, אך בדומה לבולשביקים סבר, שיש לדרבנו באמצעות רוח וולונטריזם לווהטת.

אין זה המקום להרחיב את הדיבור על המנטליות הפוליטית ועל אחוות הקבוצה של המנהיגים הציוניים. עם זאת, ראוי להצביע על היבט אחד, ששימש כמסגרת אידיאולוגית לנוכח קבלת הידיעה המזעזעת על ההשמדה התעשייתית המתוכננת. בנושא זה צריך להצביע, בראש וראשונה, על החלקים האוטופיים של הגרסאות הסוציאליסטיות של הציונות. יצירתו של אדם יהודי חדש בחברה עתידית הייתה עבורם המטרה הראשית. מבחינה זו הייתה ארץ ישראל אוטופיה כפולה: אוטופיה לאומית ואוטופיה חברתית. ובאוטופיה, מעצם היותה, נחוה זמן אחר. בכל מקרה, באוטופיה לא שוררת אותה תחושת חיים כפופה לזמן של העולם החיצון, שלה ביקשו להפנות את הגב.

לפי התבטאות פרטית של פרופסור ישעיהו לייבוביץ', כינה אליעזר לבנה את בן גוריון – כולשביק נטול קומוניזם. אפיון זה הוא קולע לחלוטין. מי שמתייחס לפעילותו כאל תכנית בעלת ממדים היסטוריים, נוטה במידה מובנת להתעלם מכל מה שיכול לשבש את הטלוס שלו. היטלר היה משבש ומהרס של טלוס כזה. המרשם הפוליטי הקומוניסטי – ולא רק הוא – לא מצא מקום לפשיום בתיאוריה שלו ומיעט את דמותו לכדי נגזרת ומכשיר גלוי של האינטרסים הקפיטליסטיים. בדומה לכך, גם הציונות האידיאולוגית לא מצאה למשמיד היהודים מקום בפרוגנוזה שלה, שאמנם הייתה קטסטרופליסטית אך לא קטסטרופלית עד כדי כך. רדיפות, גירושים וגם פוגרום בממדים גדולים היו עדיין קליטים, ואפילו בונים מבחינת ההבנה העצמית, אך לא מה שבאמת התרגש על יהודי העולם: השמדה לשם השמדה – בכל מקום, ולפיכך, עקרונית, גם בארצם שלהם, בארץ ישראל.

פורת, שהגבילה את מחקרה לשנים 1942–1945, או ליתר דיוק, הציבה את הפרספקטיבה שלה כלפי נושאה, בהסתמכה על אפשרויות הפעולה המאוד מוגבלות בעליל של היישוב, החמיצה בכך את האפשרות להתמקד בחלק המרתק במלוא מובן המלה אך גם – יש להודות – הטעון ביותר של הבעיה. המטפורה "מילכוד", שבה היא משתמשת ביחס להנהגה, אינה מדויקת לחלוטין, שכן אין היא מעניקה לה אותם היסודות של "מילכוד" פרי השקפת העולם שעליהם הצבעתי. לשם כך נחוצה התבוננות היסטורית-אידיאולוגית-מנטלית על שנות ה-30. התבוננות כזו תצביע בהירות על האופי הפלסטינוצנטרי במובהק של הטיעונים, אשר לצד הזוועה הבלתי נתפסת בלאו הכי שהתרחשה באירופה, שימש מסגרת נוספת בפני קליטת ההשמדה. אחרי 1942 נעלמה חד-משמעית זו, כפי שמונחיה של השפה הפוליטית איבדו במידת-מה את בהירותם: המלים "עלייה" ו"הצלה" שימשו כמלים נרדפות (פורת, עמ' 185). אף שהשטטוש הזה היה ביטוי לבלבול פוליטי בעל סממנים אידיאולוגיים, בסך הכל אפשר להבחין בו בקו פעולה עקבי. קו פעולה זה נותר, בדרך כלל, נאמן לאוריינטציה הפלסטינוצנטרית "ההיסטורית" של הציונות ולא סטה לכיוון של תפיסה פילנטרופית יותר.

מאז ועידת בילטמור (מאי 1942), או ליתר דיוק, מאז אל-עלמיין, ניהל בן גוריון מדיניות שכוונה בכירור לתקופה של אחר-המלחמה. סביב השואה עצמה, שמאז סתיו-חורף של אותה שנה כבר אפשר היה לזהות את ממדיה ולאבחנה מבחינה פוליטית, נפערה תהום הכרתית: תהום, שלדעתי קשורה הדוקות למדיניות הפלסטינוצנטרית מן התקופה של לפני, המכוונת לתקופה של אחרי, ולפיכך, יש לראותה כמדיניות אחת מתמשכת. אפילו פעילויות הפגנתיות של היישוב, דוגמת זו של שליחת הצנחנים, אין בכוחן לערער על העקיבות שבמדיניות זו.